

Onderwijs aan zeer makkelijk lerenden of hoogbegaafden

Een overzicht van de wetenschappelijke kennis

dr. Willy de Heer

Eburon
Delft 2019

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	5
Inleiding	9
1 Onderwijs, samenleving en wetenschap	13
1.1 Onderwijs en samenleving	13
1.2 Samenleving en wetenschap	14
1.3 Samenleving bepalend	15
2 Zeer makkelijk lerende kinderen	17
2.1 Intelligentie	17
2.1.1 Verstandelijke beperking	19
2.1.2 Definitie van intelligentie	20
2.1.3 Structuur van intelligentie	21
2.1.4 Intelligentieverdeling	22
2.1.5 Naamgeving of classificatie	24
2.2 Meervoudige intelligentietheorie	25
2.2.1 Gardners theorie	25
2.2.2 Kritiek en repliek	27
2.2.3 Gevolgen	29
2.3 Zeer makkelijk lerend	30
2.3.1 Ontwikkelingskenmerken	31
2.3.2 Hoogbegaafdheidsdefinities	32
2.3.3 Vergelijking	33
2.3.4 Definitie zeer makkelijk lerend	34
3 Noodzaak aangepast onderwijs	37
3.1 <i>Nature-nurture</i> debat	37
3.1.1 Wetenschappelijk debat	38
3.1.2 Sociale druk	43

3.1.3	Conclusie	44
3.2	Leerbehoeften	45
3.2.1	Intelligentieniveaus en leerproces	45
3.2.2	Onderzoek problemen	47
3.2.3	Bepaling achterstand en voorsprong	50
3.3	Noodzaak aangepast onderwijs	52
4	Gevolgen onvoldoende aanpassing	55
4.1	Overeenkomsten bij afwijkend IQ	55
4.2	Problemen zeer makkelijk lerenden	57
4.2.1	Onderpresteren	57
4.2.2	Belemmering in de ontwikkeling	58
4.2.3	Motivatieverlies	58
4.2.4	Verveling	59
4.2.5	Sociale en emotionele problemen	62
4.2.6	Depressieve stoornissen	62
4.2.7	Psychische problemen	63
4.3	Kenmerkend gedrag	63
4.4	Consequenties	66
5	Benodigde aanpassingen	69
5.1	Vroegtijdige signalering	69
5.1.1	Voorafgaand aan school	70
5.1.2	Signalering op school	70
5.2	Aandachtsgebieden	71
5.2.1	Cognitief	71
5.2.2	Sociaal en emotioneel	72
5.2.3	Persoonlijk	72
5.3	Onderwijsorganisatie	73
5.3.1	Leerkrachten	73
5.3.2	Schoolmanagement/bestuur	74
5.3.3	Schoolbeleid	75

6	Bevindingen onderwijsaanpassing	79
6.1	Signaleren	79
6.2	Cognitief	80
6.2.1	Versnellen	80
6.2.2	Verrijken	81
6.3	Sociaal en emotioneel	82
6.4	Persoonlijk	83
6.5	Schoolbeleid	85
6.6	Bevindingen	86
7	Samenvatting	89
8	Nawoord	93
	Literatuur en bronnen	94
	Trefwoordenregister	100
	Noten	102

Inleiding

Scientific arguments must be judged on their scientific merits, not on whether they are consistent with one's social and political beliefs
(Mackintosh, *Intelligence* 2014/42, p. 168).¹

Onderwijs en samenleving zijn nauw met elkaar verbonden. De denkbeelden die leven in de samenleving worden via de politiek omgezet in (onderwijs)beleid. Het onderwijs moet voldoen aan de eisen en wensen van de samenleving, maar draagt ook weer bij aan de verandering van die samenleving.

Als het gaat over het onderwijs voor begaafde en hoogbegaafde leerlingen, hinkt de samenleving vaak op twee gedachten. Enerzijds gaat men ervanuit dat deze leerlingen zichzelf wel kunnen redden en dat in het onderwijs niets extra's voor hen hoeft te gebeuren. Anderzijds wil men juist dat deze leerlingen zich op volwassen leeftijd inspinnen voor het landsbelang, vooral in tijden van economische crises of conflictsituaties. De staatssecretaris van Onderwijs schreef op 10 maart 2014 aan de Tweede Kamer in het *Plan van aanpak toptalenten 2014-2018*:

Ook voor de samenleving als geheel is het benutten van alle talenten belangrijk voor ontwikkeling en groei. De Wetenschappelijke Raad voor het Regeeringsbeleid schreef onlangs dat we talenten onvoldoende erkennen en benutten. Met een afnemende beroepsbevolking vanaf 2020, moeten we meer doen met minder mensen. Dat lukt alleen als de talenten en mogelijkheden van mensen maximaal tot ontwikkeling kunnen komen (p. 3).

Uit onderzoek van het Sociaal en Cultureel Planbureau (2013) bleek dat 41% van de ouders in het basisonderwijs meer aandacht wenst voor het tegengaan van leerachterstanden en dat slechts 16% wil dat de school zich meer inspant om uitblinken te stimuleren.

De doorlopende discussie of het onderwijs moet worden aangepast aan de leerbehoeften van hoogbegaafde leerlingen en de teneur van deze discussie staan in schril contrast met onder meer het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind (IVRK) dat in 1989 in New York mede door Nederland is ondertekend. Hierin verbindt de Nederlandse overheid zich eraan dat het onderwijs aan het kind gericht dient te zijn:

op de zo volledig mogelijke ontplooiing van de persoonlijkheid, talenten en geestelijke en lichamelijke vermogens van het kind (art. 29 lid 1a).

En de overheid dient alle passende maatregelen te nemen om te waarborgen dat het kind wordt beschermd tegen *alle vormen van discriminatie* [...] (IVRK, art. 2).

In dit boek wordt een verbinding gelegd tussen de heersende overtuigingen in de samenleving op het gebied van onderwijs aan kinderen die van zichzelf zeer makkelijk leren, veelal hoogbegaafden genoemd, de onderwijspraktijk, de rechten van het kind en wetenschappelijk onderzoek. Verbreiding van de wetenschappelijke kennis op dit gebied is van belang voor deze kinderen, hun ouders, maar vooral ook voor de samenleving als geheel.

Leeswijzer

In het eerste hoofdstuk wordt ingegaan op de relatie tussen onderwijs, samenleving en wetenschap. Na definiëring van het begrip zeer makkelijk lerend in Hoofdstuk 2, wordt in Hoofdstuk 3 nagegaan of aangepast onderwijs voor deze kinderen noodzakelijk is. In Hoofdstuk 4 worden de gevolgen in kaart gebracht, wanneer het onderwijs onvoldoende of niet is aangepast aan zeer makkelijk lerenden. In Hoofdstuk 5 is beschreven op welke aandachtsgebieden onderwijsaanpassingen nodig zijn en welke onderwijsorganisatie nodig is om deze aanpassingen te kunnen realiseren. In Hoofdstuk 6 worden relevante resultaten uit (inter)nationale wetenschappelijke onderzoeken weergegeven op het gebied van onderwijsaanpassingen. In Hoofdstuk 7 is een samenvatting van het boek opgenomen. Ten slotte volgt een nawoord. Voor een diepgaander onderbouwing, wordt verwezen naar mijn proefschrift.

Wanneer wordt gerefereerd aan personen kan waar hij staat ook zij gelezen worden.

1.

Onderwijs, samenleving en wetenschap

Het debat over aangepast onderwijs voor zeer makkelijk lerende leerlingen laait in Nederland regelmatig op, en vlakt dan weer af. Vanuit de heersende overtuigingen in de samenleving is dit zeer verklaarbaar, zo is gebleken uit het derde deel van mijn promotieonderzoek. Deze overtuigingen zijn namelijk heel belangrijk. Zij bepalen niet alleen het onderwijsbeleid - en daarmee het onderwijs -, maar beïnvloeden ook wetenschappers. In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de relatie tussen onderwijs, samenleving en wetenschap.

1.1 Onderwijs en samenleving

Onderwijs en samenleving houden elkaar in de greep. Enerzijds werken veranderingen in het onderwijs door in de samenleving. Anderzijds leiden veranderende eisen van de samenleving tot wijziging van het onderwijs.

In artikel 23 van de Grondwet staat:

Het onderwijs is een voorwerp van de aanhoudende zorg der regering (lid 1).
Het geven van onderwijs is vrij, behoudens het toezicht van de overheid en, voor wat bij de wet aangewezen vormen van onderwijs betreft, het onderzoek naar de bekwaamheid en de zedelijkheid van hen die onderwijs geven, een en ander bij de wet te regelen (lid 2).

De eisen van deugdelijkheid, aan het geheel of ten dele uit de openbare kas te bekostigen onderwijs te stellen, worden bij de wet geregeld, met inachtneming, voor zover het bijzonder onderwijs betreft, van de vrijheid van richting (lid 5).

Hoewel scholen zelf verantwoordelijk zijn voor hun schoolbeleid, bepaalt de overheid door middel van een curriculum of onderwijsplan aan welke eisen het onderwijs moet voldoen. Hierop zijn niet alleen de vakken gebaseerd die op school worden gegeven, maar ook de kerndoelen in het basisonderwijs en exameneisen in het vervolgonderwijs.

In Nederland krijgen alle leerlingen grosso modo dezelfde kennis aangeboden en dezelfde vaardigheden aangeleerd. Voor wat betreft zeer makkelijk lerenden wordt er in Nederland veelal vanuit gegaan dat deze kinderen geen aangepast onderwijs nodig hebben. Men gaat ervan uit dat *er toch wel uitkomt wat erin zit*.

Er zijn enkele scholen die andere uitgangspunten hanteren, *vergaand vernieuwende basisscholen* genoemd. Deze komen veelal in financiële problemen. Een voorbeeld hiervan is het inmiddels failliete *Iederwijs*-onderwijs. Deze financiële problemen worden veelal veroorzaakt omdat de rijksoverheid financiering weigert. Deze weigering berust op het feit dat de overheid de handelwijze van de betreffende school in strijd acht met de bepalingen in de Wet op het Primair Onderwijs (WPO). Vooral artikel 9 werpt een belemmering op voor *vergaand vernieuwende basisscholen*. In dit artikel zijn de leer- en vormingsgebieden vastgelegd en de kerndoelen die aan het einde van het basisonderwijs moeten zijn bereikt.

1.2 Samenleving en wetenschap

Samenleving en wetenschap hebben eveneens stevige banden. De heersende overtuigingen in de samenleving worden volgens Kuhn (1970) en Bruinsma & Zwanenburg (1992) ook wel de *tijdgeest* genoemd. Overtuigingen die in een samenleving dominant zijn oefenen *sociale druk* uit op de individuen in die samenleving, geeft Elias (1992) aan. Als wetenschappers zich kritisch uitlaten over de heersende overtuigingen of over de gevoelens waarop deze zijn gebaseerd, wordt dit volgens hem 'afgestraft'. Deze overtuigingen in de samenleving bepalen namelijk welke problemen relevant zijn, welke vragen gesteld kunnen worden, welke

antwoorden toelaatbaar of relevant zijn en welke onderzoeksmethoden worden geaccepteerd.

In een parlementaire democratie als Nederland zijn de *politieke krachtsverhoudingen* bepalend voor het resultaat van de besluitvorming. Het besluit dat de meeste stemmen krijgt, wordt uitgevoerd. Een dergelijk besluit is niet noodzakelijk gebaseerd op de meest rationele argumenten, zo geven Leune (2007) en Ringeling (2004) aan. Dit is ook wel gebleken uit het rapport van de Parlementaire Onderzoekscommissie Onderwijsvernieuwingen onder leiding van Dijsselbloem (2008). Hoe overtuigend onderzoeksgegevens ook mogen zijn, deze gegevens moeten concurreren met ideologische en praktische argumenten. De politiek bepaalt het doel dat bereikt dient te worden en de wijze waarop dat gebeurt. De wetenschappelijke onderbouwing van het beleid doet er dan niet altijd toe.

1.3 Samenleving bepalend

De heersende overtuigingen in een samenleving zijn bepalend voor het onderwijs en de wetenschap. Niet alleen komen deze tot uiting in de wetgeving en in de wijze waarop het onderwijs en wetenschappelijk onderzoek worden gefinancierd. Daarnaast werken deze ook via *sociale druk* door in het onderwijs, de wetenschap, de overheid en de politiek.

In een parlementaire democratie wordt meer waarde gehecht aan de overtuigingen en belangen van de meerderheid dan aan die van de minderheid. De politiek verwoordt immers de heersende maatschappelijke overtuigingen. *Alleen als de meerderheid er ook voordeel van heeft of sympathie heeft voor de betreffende minderheidsgroep, zal men bereid zijn ook de overtuigingen en belangen van de minderheid te laten meewegen.*

In het volgende hoofdstuk wordt het begrip zeer makkelijk lerend of hoogbegaafd gedefinieerd.

2.

Zeer makkelijk lerende kinderen

De begrippen intelligentie, zwak- en hoogbegaafdheid zijn verweven met elkaar. Sinds begin 21^e eeuw ligt de definitie van intelligentie min of meer vast en is er overeenstemming over de manier waarop intelligentie is opgebouwd, c.q. samengesteld. De definitie van zwakbegaafdheid of verstandelijke beperking is sinds 1959 reeds vastgesteld. Echter, over het begrip hoogbegaafd is nog vaak discussie.

Om ook voor hoogbegaafdheid tot een begrijpelijke en hanteerbare definitie te komen, wordt ingegaan op de definities van intelligentie en verstandelijke beperking. Hierbij wordt tevens verklaard waarom in dit boek in een onderwijssituatie of -omgeving de benaming zeer makkelijk lerend wordt gehanteerd in plaats van hoogbegaafd. Vervolgens wordt de meervoudige intelligentietheorie van Gardner behandeld, omdat deze theorie zeer populair is in het onderwijs en Gardners intelligentie-definitie sterk afwijkt van de algemeen aanvaarde definitie. Ten slotte wordt het begrip zeer makkelijk lerend of hoogbegaafd gedefinieerd.

2.1 Intelligentie

Rond 1900 was men zich nog niet zozeer bewust van het bestaan van iets als intelligentie. Nadat in 1900 de leerplicht werd ingevoerd, moesten alle kinderen naar school. Al werd snel duidelijk dat er kinderen waren die veel moeite hadden met leren en ook aan vertraagd onderwijs alleen niet genoeg hadden. Deze kinderen hadden ander onderwijs en meer aandacht nodig. Voorheen waren zij niet opgevangen, omdat zij de school niet bezochten. Voor deze kinderen werd besloten het onderwijs aan te passen.